

GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ

Luonnollisen oikeuden perustekijät

Ihmissuvun onni ja menestys perustuu ilmiselvästi siihen, että se luvallisissa rajoissa voi tehdä mitä tahtoo, mutta myös tietää itse asioiden nojalla, mitä tulee tahtoa¹. Edellisen tavoitteen se on miltei saavuttanut, jälkimmäisen osalta se ei missään ole kyvyttömämpi kuin suhteessa itseensä. Niin kuin tiedetään, ihmissuvun voima on nykyaikana kasvanut valtavasti: toinen maailman kahdesta elementistä on miltei kesytetty, toinen turvattu toisen vimmalta. Meret on tehty kulkukelpoisiksi eräänlaisilla liikkuvilla silloilla ja valtavien kuilujen erottamat mantereet jälleen yhdistetty. Taivaskaan ei voi jäädä meiltä piiloon. Kun se kätkee tähtensä, kuvaa täydentää muotoiltu lasinsiru². Taivas on tullut meitä lähemmäksi, moninkertaistetut silmät ovat päässeet olioiden sisimpään³, maailman kasvot ovat suurentuneet satakertaisiksi, näkyviin kohoaa milloin uusia maailmoja, milloin uusia lajeja: tuolla herrättää suuruus, täällä pienuus yhtäläistä ihastusta. Ei puutu toisenlaisiakaan katsantokeinoja, joilla hajalleen siroteltuja ilmiöitä voi huolellisesti tarkastella – ei vain paikassa vaan myös ajassa. Historian ylle on valettu valoa, niin että voisi näyttää siltä kuin olisimme aina eläneet. On saatu aikaan uusi muistomerkkien laji, tosin papyrusesta valmistettu mutta pronssia kestävämpi⁴, minkä ansiosta suuret henget elävät yli kaikkien aikojen, yli barbaarien ja tyrannien tekemien vääryyksien, niin että kuvitteellinen ikuinen maine enteilee varmaa taivaan kuolemattomuutta.

Olemme siis valloittaneet ajan kirjoitetulla sanalla, taivaan havaintovälineillä, maan matkoilla, meren laivoilla. Muut elementit seuraavat esimerkkiä, ja ilma paljastaa nyt ensimmäistä kertaa tähän saakka piilossa pysyneet salaiset sopukkansa, sen jälkeen kun tuli Jumalan selittämättömän hyväntyön kautta liittoutui kanssamme

ylistetävällä tavalla kurittamaan muita elementtejä, jos ne itsepintaisesti kielsivät apunsa, ja antoi meille salamat, joille mikään voima ei voi vetää vertoja – paitsi inhimillisen raivon tuottama vastus⁵.

Nyt kun olemme maailman voittajia, vihollinen on yhä sisällämme ja meitä tottelee kaikki muu paitsi ihminen ihmistä, ruumis mieltä, mieli itseään. Sanoakseni asian arkisemmin ilman juhlatyylä: emme tunne ruumiiden ja sielujen lääketiedettä – edellistä käsittelemme kuten asiamies hoitaa oikeusjuttua taloudellinen voitto mielessään, jälkimmäistä kuin poika lukee läksyä vailla tarkoitusta, hän kun opiskelee unohtaakseen. Siksi ei ole ihme, että miellyttävän [*jucundum*], hyödyllisen [*utile*] ja oikean [*justum*] tieteitä ei ole vielä perustettu. Miellyttävän tiede on lääketiede, hyödyllisen politiikka, oikean etiikka. Lääkäriin tehtävä on tutkia ruumiinrakennettamme, ruumiin osien sijaintia ja liikkeitä säilyttääkseen ja synnyttääkseen nautintojen syyt ja poistaakseen ja ehkäistäkseen päinvastaiset kipujen aiheuttajat. Tähän tarkoitukseen hänen on käytettävä luonneopin, optiikan, musiikin, tuoksuopin ja keittotaidon yhtä hyvin kuin kemian ja kasvitieteen palveluksia. Meillä on uskomaton määrä näitä koskevaa erinomaista kokemustietoa, mutta vain jalostamattomana ja jäsentämättömänä massana ja vailla muuta kuin miltei satunnaista käyttöä.

Mihin tarkoitukseen sitten niin suurella innolla koottu aineisto on valmiina käytettävissä, jos onnemme ja menestyksemme rakentaminen on lykättävä toiseen vuosisataan? Miksi emme yhteisvoimin hyökkää kätkeytyvän luonnon niskoittelua vastaan? Vain siksi, sanon minä, että luonnontieteen epätäydellisyyden syy on yhteiskunnassa, vaikka kaikki voisivat edistää sitä, jos vain tahtoisivat ja jos yksilöt tahtoisivat saman yhdessä. Kaikki eivät kuitenkaan tekisi sitä, mitä yksilöt tahtovat

ja mihin he kykenevät, elleivät asiaan tartu oikealla tavalla ja todellisen politiikan salaisuuksien osalta ne, joiden käsissä on – muille esimerkkinä – tehdä suuri osa ihmisistä onnelliseksi ja itsensä muiden mukana. Sillä asiaa totuudenmukaisesti arvioivat ymmärtävät, että oikeaa ja hyödyllistä, so. yleistä ja yksityistä hyvää tutkivat tieteet ovat kietoutuneet toisiinsa ja että kukaan ei hevinkin voi olla onnellinen onnettomien keskellä. Tähän saakka olemme siis olleet asiasta tietämättömiä, so. emme ole ammentaneet emmekä juoneet todellisista kohtuuden ja hyvän lähteistä, sillä tuhat kertaa luetuista, kuulluista, jopa ajatelluista asioista voi olla tietämätön, jos niin sanoakseni tietoinen pohdinta ja tarkkaavaisuus puuttuvat. Sillä mitä tiedämme tietävämme, sitä tahdomme käyttää hyväksemme; mitä emme tiedä tietävämme, sitä emme myöskään tiedä.

Huomiomme voi kiinnittää kahdella keinolla: kaunopuheisuudella ja todistelulla. Edellinen kiihdyttää tunteita ja saa veren ikään kuin kuohahtamaan, jälkimmäinen synnyttää mielessä hyvinkin selkeää ymmärrystä. Siksi edellinen, ellei se sisällä todistelua, on tyhjänpäiväistä, eikä se muuta olekaan kuin intohimojen heittelemän mielettömän rahvaan joutavaa hurmiota. Jälkimmäinen tosin vetoaa ani harvoihin ja vain suuriin yksilöihin, kuitenkin niihin, joilta yksin voi toivoa parannusta vallitsevaan tilanteeseen, varsinkin tällä vuosisadalla, jolloin kaikki suuret henget pyrkivät suorastaan kyltymättä totuuden kestäväen ravinnon äärelle. Jos toimimme heidän hyväksymällään tavalla, jos muistutamme heitä heidän omista varsinaisista ajatuksistaan, jos perustamme totuuden kestäväälle pohjalle, voimme kenties lievittää kaunopuheisuuden aiheuttamaa vahinkoa. Kokonaisuhyödyistä on puhuttu toisaalla, toivottavasti ei liian pinnallisesti. Nyt riittänee kylvää sen tiedonalan siemenet, joka näyttää, mihin saakka kunkin yksilön on väistytävä kaikkien yhteiseksi hyväksi, jos tahtoo siitä virtaavan itseensä ikään kuin tietoisien pohdinnan kasvattaman onnen ja menestyksen. Tämän päämäärän saavuttaminen edellyttää oikeuden ja kohtuuden perustekijöiden esittämistä. Käykäämme siihen nyt käsiksi taivaan suosiollisella avulla.

(1.) Oikeusoppi ei riipu kokemuksista vaan määritelmistä, ei aistien vaan järjen todistuksista ja pätee niin sanoakseni lain, ei tekojen nojalla. Sillä kun oikeuden perusta on eräänlainen sopusointu ja suhteellisuus, voi päätellä, että jokin on laki, vaikkei kukaan sitä sovelle, samoin kuin lukujen suhteet ovat tosia riippumatta siitä, onko ketään, joka laskee, tai mitään, mitä lasketaan.⁶ Niin myös talosta, koneesta ja valtiosta voi ennakoita sanoa, että se toteutettuna on kaunis, tehokas ja onnistunut, vaikka sitä ei koskaan toteutettaisikaan. Siksi ei ole kumma, että näiden tieteiden säännöt kuuluvat ikuisten totuuksien piiriin, sillä ne kaikki sisältävät ehtoja eivätkä riipu siitä, mikä on olemassa, vaan siitä, mikä johtuu oletetusta todellisuudesta. Nuo säännöt eivät johdu aisteista vaan selvästi ja jäsenytyneestä mielikuvasta, jota Platon nimitti ideaksi ja joka sanoin ilmaistuna on yhtä

kuin määritelmä⁷. Kaikki, mikä voidaan selvästi käsittää, ei tosin aina ole tullut todeksi, mutta on silti mahdollinen, tosi silloinkin, kun kysymys on vain mahdollisuudesta. Mutta kun on kysymys välttämättömyydestä, on myös kysymys mahdollisuudesta, sillä jos jotakin väitetään välttämättömäksi, kiistetään sen vastakohtaan mahdollisuus. Siksi asioiden välttämättömät kytkennät ja seuraukset on juuri sillä todistettu, että ne johdetaan selvästi ja jäsenytyneestä mielikuvasta eli selvemmin sanoen määritelmästä, toisiinsa kietoutuneiden määritelmien jatkuvan sarjan eli todistelun välityksellä. Koska siis oikeusoppi on tiede, tieteen perusta todistelu ja todistelun lähtökohta määritelmä, siitä seuraa, että ennen kaikkea täytyy tutkia sanojen *jus*, *justum*, *justitia* määritelmiä, so. niitä päivänselviä ideoita, joihin meillä puhuessamme on tapana – myös huomaamatta – palauttaa väitteiden eli sanojen käytön oikeellisuus

(2.) Tutkimuksen menetelmä on kerätä joka taholta puhekäytännöstä huomionarvoisempia esimerkkejä ja keksiä jotain sellaista, mikä on sopusoinnussa sekä näiden että muiden esimerkkien kanssa. Kuten rakennamme hypoteesin kokemuspohjaisen induktion pohjalta, siten rakennamme määritelmän väitteitä vertaamalla, ja kummassakin tapauksessa johdamme sopivimmista esiväittämistä toisten väittämien tiivistelmän. Tätä menetelmää tarvitaan, kun on harkitsematonta muodostaa sanankäytönsä mielivaltaisesti. Sillä aina kun puhumme itselle, toisille tai yleisölle asiasta, joka ei ole yleisesti tunnettu, vallassamme on yhdistää sana johonkin tiettyyn ideaan, joka on omiaan tavalla tai toisella tehostamaan muistia, niin ettei aina tarvitse toistaa määritelmää eli kerrata jatkuvasti kymmentä muuta sanaa. Mutta kirjoittaessamme suurelle yleisölle julkisen keskustelun kohteena olevasta asiasta sanojen puute ei ole haitta ja on joko tyhmyyttä, joka ei välitäkään tulla ymmärretyksi, tai harhauttamaan pyrkivää kataluutta tai ylimielisyyttä, joka tahtoo pakkottaa toiset kannalleen ilman järkiperustetta, miettii itselleen erityiset sanonnat tai niille erityiskäytöt. Tätä asiaa olemme käsitelleet monisanaisemmin Nizoliukselle osoitetussa esipuheessa.⁸

(3.) Periaatteessa oikeudellinen kysymys koskee sitä, mikä on sekä oma etumme että toisen etu. Sillä oman etumme suhteen kaikki tunnustavat yhdestä suusta, että mitä joku on pakosta tehnyt turvatakseen oman hyvinvointinsa, siinä hänen katsotaan tehneen oikein. Niinpä ei ole ketään, joka uskaltaisi erottaa oikeamielisyyttä järkevyydestä⁹, sillä oikeamielisyyden on kaikkien yksimielisen käsityksen mukaan hyve, ja hyveeseen kuuluu tunteiden hillintä siinä määrin, etteivät ne voi estää oikean järjen käskyjä. Järki teoissamme on sama kuin [käytännöllinen] järkevyyden, ja tästä seuraa, ettei voi olla oikeamielisyyttä ilman järkevyyttä. Edelleen, järkevyyttä ei voi erottaa omasta edusta, ja niin ollen kaikki tätä koskevat vasta- väitteet ovat turhia ja puhujien käytäntöön kuulumattomia. Kukaan ei tee mitään tieteen tahtoen paitsi oman etunsa vuoksi, sillä niidenkin etua, joita rakastamme, et-

”Vai onko oikeudenmukaista kaikki se, mikä ei ansaitse järkevä valitusta?”

simme oman mielihyvämme tähden, jota saamme heidän onnestaan, sillä rakkaus merkitsee mielihyvää toisen onnesta. *Jumalaa* rakastamme yli kaiken, koska kaikkea ajateltavissa olevaa suurempi nautinto on nauttia kaikkein kauneimman asian mietiskelystä.¹⁰

Näistä päättelyistä käy selväksi, että kukaan ei voi sitoutua omaan vastoinikäymiseensä, jos mennään asian ytimeen. Lisäksi, kukaan ei voi sitoutua muuta kuin omaan etuunsa. Koska siis oikeudenmukaisuus on jotain, josta järkevä ihmisen voi saada vakuuttuneeksi, ja koska ketään ei voi saada vakuutettua muutoin kuin hänen oman etunsa kannalta, täytyy kaikkien velvollisuuksien olla hyödyllisiä. Meillä on siis kaksi väittämää: ensinnäkin, kaikki välttämätön on oikeudenmukaista, toiseksi, kaikki velvollisuudet ovat hyödyllisiä (ja vastaavasti kaikki epäoikeudenmukainen vahingollista), ja nämä väittämät on johdettu kaikkien niiden yksimielisen kannan mukaisesti, jotka näitä sanoja käyttävät. Tehdävänä on vielä katsoa, kuinka pitkälle toisen etu riittää perusteluksi oikeudenmukaisuuden määrittelyssä.

(4.) Ensinnäkin kaikki ihmiset julistavat, että heille tehdään vääryyttä, jopa luonnolle väkivaltaa, jos joku tavoittelee toisten onnettomuutta ilman omaa etua tai jos hän ei salli muille hyvää, josta ei ole hänelle mitään haittaa, tai jos hän antaa sen kuolla, jonka olisi voinut pelastaa ilman omaa haittaa. Väärin on myös, jos hän asettaa oman etunsa, jolla ei ole mitään tekemistä yleisen hyvän kanssa, toisten kurjuuden tai onnellisuuden edelle, jos saa julmaa tyydytystä kuolemantapausten näkemisestä, jos käy kauppa murhilla ja kidutuksilla, jos tahtoo mieluummin palvelijan kuin oman paheensa tuhoutuvan. Edelleen ei ole ketään, joka hyväksyisi sen, että joku havittelee voittoa toisen onnettomuudesta. Lopuksi, on toinenkin valitusten aihe: jos sama onnettomuus kohtaisi kahta henkilöä, ja toinen vaatisi, että vain hänen tulisi saada hyvitystä, vaikka kohtuuden nimessä laki on sama samanlaisissa oikeustapauksissa. Kaikissa näissä tapauksissa ihmiset eivät pidä synnä yksin tekoa vaan myös tahtoa. Tästä johtuvat seuraavat väittämät: 1) on väärin

tahtoa toiselle vahinkoa, ellei oma etu ole kyseessä; 2) on väärin tahtoa toisen tuhoa, ellei se ole välttämätöntä; 3) on väärin tahtoa toiselle vahinkoa omaksi edukseen; 4) on väärin kieltäytyä kantamasta vastuuta yhteisestä vahingosta.

(5.) Koska siis yleisesti oikeudenmukaisuus ottaa huomioon sekä oman että toisen edun, yrittäkäämme vähitellen määritellä itse käsitettä. Onko ehkä oikeudenmukaisuus määriteltävä siten, ettei tahdo kenellekään mitään vahingollista? Mutta silloin ei olisi oikeudenmukaista pyrkiä välttämään mieluummin omaa kuin toisen onnettomuutta. Vai onko vain se oikeudenmukaista, mikä tehdään oman onnettomuuden välttämiseksi? Mutta siinä tapauksessa olisi oikeudenmukaista tahtoa mieluummin palvelijan kuin oman paheen tuhoutumista. Vaiko se, mikä tehdään pakkotilanteen vuoksi? Mutta silloin ei olisi luvallista asettaa omaa etua toisen edun edelle. Vai onko oikeudenmukaista se, mikä ei ole vahingoksi yhteiselle hyväälle? Mutta tuolloin omaa pelastusta olisi pidettävä sivuseikkana yhteiseen vahinkoon verrattuna. Vai onko oikeudenmukaista kaikki, mikä ei ole sodan syy? Mutta silloin olisi epäoikeudenmukaista toivoa yhteenottotilanteessa tuhoa mieluummin toiselle kuin itselleen. Vai onko oikeudenmukaista kaikki se, mikä ei ansaitse järkevä valitusta? Niin todella, mutta epäoikeudenmukaisuus aiheuttaa valituksen eikä valitus epäoikeudenmukaisuutta.

Ajatus täsmää myös, jos määritellään näin: oikeudenmukaista on kaikki, mikä jää järkevien keskuudessa rankaisematta. Samoin jos määritellään oikeudenmukaiseksi kaikki, mitä voi puolustaa maailman viisaiden kokouksessa, kaikki mikä on sopuoinnussa parhaan valtiomuodon kanssa, kaikki mikä tyydyttää luontoa, kaikki mikä miellyttää viisasta ja mahtavaa, kaikki mikä on mahtavammalle hyödyllistä.¹¹ Samoin, että teet tunnollisesti sen, mitä vaadit muilta, että et vaadi muilta mitään sellaista, mitä et itse ole valmis tekemään, että itse kukin tekee sen, mikä on hänelle hyödyllistä, edellyttäen, että kaikki sen tekevät. Oikeudenmukaista ei myöskään

”Missä on oikeus loukata, epäoikeudenmukainen on se, joka ei loukkaa mahdollisimman taitavasti.”

ole kaikki se, mikä ei ole vastoin yhteiskunnan etua. Niinpä Curtiuskin, jos häneltä olisi riistetty toivo kuoleman tuolla puolen, olisi syystä voinut jättää tekemättä tuon hirvittävän hypyn, joka kyllä oli isänmaalle pelastukseksi¹². Eikä kaikki se ole oikeudenmukaista, mikä on sopusoinnussa järjellisen luonnon kanssa, sillä kuinka oikeudenmukaisuus olisi yhtä kuin se, että voi olla olemassa ilman luonnottomuutta? Sitähän sanotaan yleensä ”sopusoinnuksi”. Mutta siinä tapauksessa taudit ovat epäoikeudenmukaisia. Vai voiko pikemmin oikeudenmukaista olla kaikki se, mikä on sopusoinnussa pelkän järjen kanssa? Mutta siinä tapauksessa jokainen erehdys on rikos, vieläpä se, joka on turmiollista vain erehtyjälle itselleen.

Vai onko oikeudenmukaisuus hyve, joka noudattaa keskitietä kahden ihmistenkeskisen tunteen, vihan ja rakkauden, välillä? Tällaista pohdiskelua kannatin innokkaasti nuorena, kun peripateettisen koulukunnan noviisina en voinut sulattaa kaikkia muita tunteiden sävyttämiä hyveitä ja pidin yksin oikeudenmukaisuutta tekojen säätelijänä. Mutta näistä pikemmin kiehtovista kuin kestävästä ajatuksista oli helppo luopua, kun kävi ilmi, että hyveen koko perusta on siinä, että tunteet eivät pysty muuta kuin tottelemaan ja että on ainoastaan yksi niin kutsuttu moraalinen hyve, joka on niin sanoakseni elonhenkien ja oman verensä valtiias; pystyy kuumenemaan, nousemaan, jäähtymään, iloitsemaan, tuntemaan tuskaa, halutessaan ja vaikka kuinka kauan ja rajusti.¹³ Tosin tämä oikea suhde onnistunee yleensä vain vastakohtien sekoituksesta. Tähän voidaan lisätä, että ei ole syytettävä tunteenpuuskaa, jos joku on tyhmän tuhlaileva tai tökeröllä tavalla kitsas, koska niin tapahtuu väärästä päättelystä: ihminen uskottelee saavansa jotain kunniaa tai isompaa etua ylellisestä tai tuhlailevasta elämästä, tai päinvastoin ei luota mahdollisuuksiinsa ja menestykseensä asiaa sen enempää ajattelematta.

Samalla tavalla voin olla epäoikeudenmukainen – en vihasta sitä kohtaan, jota vahingoitan, vaan koska rakkaus itseäni ja kolmatta tahoja kohtaan painaa enemmän kuin rakkaus sinua kohtaan. Mutta minuun ja

sinuun tai sinuun ja kolmanteen henkilöön kohdistuva rakkaus eivät ole vastakohtaisia tunteita (vaikka ne olisivatkin satunnaisesti ristiriidassa), koska molemmat voivat toteutua korkeimmassa asteessa. Mutta myös jos luemme tämän rakkauden ja vihan laajuuden oikeudenmukaisuuden seuraukseksi, on epäoikeudenmukaista rakastaa liiaksi toista, omaksi tappiokseen. Tämä on pikemminkin typerää kuin epäoikeudenmukaista, sillä kenen osaksi vääryys koituu ellei tekijän? Mutta vakavasti ei sanota, että tehdään itselle vääryyttä, eikä tästä harkitsemattomasta sanankäytöstä ole muuta hyötyä kuin että oikean ja hyvän nimitykset sekoittuvat, ja kun meillä ei ole käytettävissä riittävästi sanoja, on muodostettava uusia. Siksi oikeudenmukaista ei ole kaikki se, mikä toisia yksilöitä autettaessa ja loukattaessa ei ole vastoin järkevyyttä. Siitä näet seuraa, että missä on oikeus loukata, epäoikeudenmukainen on se, joka ei loukkaa mahdollisimman taitavasti.

Entä onko oikeudenmukaista se, mikä ei ole vastoin omaatuntoa? Mutta mitä merkitsee tämä sanonta ”olla vastoin omaatuntoa”, kun omatunto on oman teon muisto? Vai onko epäoikeudenmukainen sellainen teko, jonka muisto on kiusallinen: so. joka kaduttaa meitä? Jos asia on niin, silloin kaikki se vahinko, jonka kärsimisestä saamme syyttää itseämme, on epäoikeudenmukaista: teemme siis itsellemme vääryyttä, vastoin edellistä. Mutta, huomautan tähän: on olemassa synnynäisiä ideoita, ja sisimpäämme on asetettu eräänlainen kaiken vastaväitteen yläpuolella oleva oikean ja väärän ilmaisija, joka kiduttaa rikollisia pelkällä rikoksen tietoisuudella, kun luontomme Luojan ihmeteltävän suunnitelman mukaan on muodostettu niin, että rikkomusten rangaistuksena on ainakin tekijän tuska ellei muuta. Mutta tältä oraakkelilta kysykööt neuvoa ne, jotka tahtovat, ja he saavat havaita, että tuo sisäinen kiduttaja on pelko, tarkoitan pelko sen tuomarin langettamasta rangaistuksesta, jota ei voi pettää eikä välttää, jonka mielikuva on painettu yksinkertaisimpiinkin sieluihin tätä maailmaa tarkasteltaessa, eivätkä kurjimmatkaan voi siitä vapautua, vaikka tahtoisivat. Oikeudenmukaista on siis se, minkä

rangaistusta ei tarvitse pelätä. Tämän määritelmän olemme näin tehdessämme käsittäkseni muodostaneet.

Minkä kannan siis otamme niin monien harhailujen jälkeen: onko oikeudenmukaisuus asenne, joka tahtoo toisen etua oman edun tähden? Tämä on hyvin lähellä totuutta, joskin hieman vääristynyttä totuutta. Oikeudenmukaisuudessa on jokin toisen etuun liittyvä näkökohta, mutta myös omaan etuumme liittyvä, ei kuitenkaan niin, että toinen olisi tarkoitus toiselle. Muutoinhan olisi oikeutettua jättää hädänalainen oman onnensa nojaan, vaikka vallassamme olisi lähes vaivatta pelastaa hänet, kun on varmaa, ettemme saa auttamisesta mitään voittoa. Tämän kuitenkin tuomitsevat rikollisena menettelynä kaikki, jopa ne, joilla ei ole mitään käsitystä tulevasta elämästä. Puhumattakaan siitä, että kaikki kunnan ihmiset vaistomaisesti torjuvat halveksien tällaisen kaupankäyntiä muistuttavan oikeuskäsityksen. Mutta mitä sanomme *Jumalasta*? Eikö ole arvotonta pitää häntä vain välineenä? Miten tämä on yhdistettävissä aikaisempaan, kun sanoimme, että emme tee tieteen tahtoon mitään muutoin kuin omaksi eduksemme, jos nyt väitämme, ettei toisen etua ole etsittävä oman etumme vuoksi? Ne ovat, ei epäilystäkään, sovittavissa erällä menetelmällä, jonka vain harvat ovat huomanneet, mutta josta voi sarastaa suuri valo sekä todelliselle lakitieteelle että teologialle. Asia riippuu epäilemättä rakkauden olemuksesta.

On kaksi perustetta tavoitella toisen etua: toinen pätee oman etumme vuoksi, toinen ikään kuin kyseessä olisi oma etumme. Edellinen asenne on laskelmoiva, jälkimmäinen rakastava, edellinen on isännän tunne palvelijaa kohtaan, jälkimmäinen isän tunne poikaa kohtaan, edellinen tarvitsijan suhde välineeseen, jälkimmäinen ystävän suhde rakkauden kohteeseen; edellisessä tapauksessa tavoitellaan toisen etua jonkin muun edun vuoksi, jälkimmäisessä sen itsensä vuoksi. Mutta, kysyt, kuinka on mahdollista, että toisen etu on sama kuin oma etumme, ja kuitenkin sitä tavoitellaan sen itsensä takia? Voihan joskus toisen etu olla meidänkin etumme, mutta välineenä eikä päämääränä. Päinvastoin, väitän minä, onhan se myös päämäärän asemassa, tavallaan myös oman itsensä vuoksi tavoiteltuna, koska se tuottaa mielihyvää. Sillä kaikkea mielihyvää tavoitellaan sen itsensä vuoksi, ja kaikki, mitä tavoitellaan sen itsensä vuoksi, tuottaa mielihyvää. Muita asioita tavoitellaan mielihyvän vuoksi, jotta ne saisivat sen aikaan, säilyttäisivät sen ja poistaisivat epämiellyttävät asiat. Tätä mieltä ovat kaikki, mitä sanovatkin; tai ainakin tekevät näin, mitä mieltä ovatkin. Kysy asiaa stoalaisilta, noilta korkealentoisilta tuulihatuilta, yöilmojen haihattelijoilta, ”tähtiintuijottelijoilta”, jotka ovat olevinaan nautinnon vihollisia, mutta tosiasiallisesti ovat järjen vihollisia. Tähyile ympärillesi, urki heidän toimiaan, heidän tunteitaan ja saat havaita, että he eivät voi kohottaa sormeakaan paljastamatta valheellista filosofiaansa. Itse kunniallisuuskään ei ole muuta kuin sielun mielihyvää.

Jos keskityt kuuntelemaan Ciceroa, kun tämä velvollisuuksia käsitellessään asettuu puolustamaan moraalista hyvää aistinautintoa vastaan, saat kuulla, kuinka hän

esityksensä huipennukseksi puhuu hyveen kauneudesta, rikosten rumuudesta, levollisesta omastatunnosta – kun sydän tuntee ilon itsessään – tahrattoman maineen arvosta, nimen kuolemattomuudesta, triumfin tuottamasta kunniaista¹⁴. Mutta mitä näistä kaikista on tavoiteltava itsensä tähden paitsi aistinautintoa (sanon ”itsensä tähden”, sillä muutoin on olemassa toinenkin kunnian hedelmä, koska se lisää valtaa, se kun saa aikaan, että meitä rakastetaan tai pelätään)? Kauniita asioita tavoitellaan, koska ne ovat miellyttäviä, sillä kauniiksi määrittelen sen, jonka tarkastelu on miellyttävää. Mielihyvää kaksinkertaistuu mietiskelemällä, pohtiessamme omaa kauneuttamme, minkä hiljainen tietoisuus hyveestämme saa aikaan. Mutta kuten näkemisessä voi tapahtua kaksinkertainen taittuminen, toinen silmän, toinen kaukoputken linssissä, joista jälkimmäinen suurentaa edellisen, siten mietiskely on ajateltaessa kaksinkertainen, kun jokainen mieli on kuin peili, ja yksi peilikuva on omassa mielessämme, toinen toisen mielessä. Jos on useampia peilejä, so. useampia sieluja tietoisina hyvistä puolustamme, valo on sitäkin suurempi, kun peilit eivät sekoita valoa vain silmässä vaan myös keskenään, jolloin koottu loiste tuottaa kunniaa.¹⁵ Sielussa on vastaavanlainen rumuuden periaate, vaikka pimeys ei kasva millään peilien heijastelulla.

Palataanpa siis aiheeseen. Ihmiskunnan yksimielisen käsityksen mukaan kaikkea mielihyvää tavoitellaan sen itsensä tähden, ja kaikki se, mitä tavoitellaan sen itsensä tähden, tuottaa mielihyvää. Siksi on helppo ymmärtää, miten toisen etu ei pelkästään voi tulla meidän omaksemme, vaan sitä tavoitellaan myös sen itsensä tähden. Nimittäin silloin, kun meille tuottaa mielihyvää se, että toisten on hyvä olla. Tässä kiteytyykin rakkauden aito määritelmä: *rakastamme* sitä, jonka hyvinvointi viehättää meitä.¹⁶ Niin ollen, kuten olen jo sanonut, kaikki, mitä rakastetaan, on kaunista, so. mielihyvän aihe tuntevalle yksilölle. Kuitenkaan kaikkea kaunista ei rakasteta – eihän irrationaalisia olioita rakasteta aidosti, koska todellisena tavoitteena ei ole näiden hyvinvointi. Poikkeuksen tekevät ne, jotka kansanomaisen harhakäsityksen mukaisesti kuvittelevat järjettömissä luontokappaleissakin olevan jonkinlaista järkeä, jota he kutsuvat tietoisuudeksi.

Kun siis oikeudenmukaisuus vaatii, että toisen etua tavoitellaan sen itsensä tähden, ja kun toisen edun tavoittelu sen itsensä tähden on heidän rakastamista, siitä seuraa, että rakkaus on oikeudenmukaisuuden luonto. *Oikeudenmukaisuus* on siis taipumus rakastaa toisia (tai tavoitella toisen etua sen itsensä vuoksi, iloita toisen edusta) niin pitkälle kuin se on mahdollista järkevyyden rajoissa (tai sikäli kuin siitä ei aiheudu suurempaa tuskaa). Sillä on viisaasti hillittävä omistakin eduistamme koituvaa nautintoa, jottei se joskus olisi suuremman tuskan syy; sitäkin enemmän on hillittävä toisen eduista saatavaa nautintoa. Tässä ei ehkä kuulu vedota järkevyyteen, sillä vaikka joku uskoisikin, tosin tyhmästi, että kyseessä on toisen etu ilman omaa tuskaa, hän on kuitenkin vastuussa heille.

Oikeudenmukaisuus on siis tapa saada nautintoa toisen etua koskevasta odotuksesta, kunhan siihen ei liity oman suuremman tuskan odotus. Mutta nämä viimeiset sanat voi jättää pois, sillä vaikka väliin tulisi oma tuskamme, mikään ei kuitenkaan kiellä iloitsemasta toisen etua koskevasta mielikuvasta, vaikka tekemme noudattaisi suurempaa mielihyvää tai pienempää tuskaa.

Tehkäämme viimein lopullinen johtopäätös. *Oikeudenmukaisuuden* todellinen ja täydellinen määritelmä kuuluu: taipumus rakastaa muita tai saada nautintoa toisen etua koskevasta mielikuvasta, joka kerta kun tämä kysymys osuu kohdalle. On *oikein* rakastaa kaikkia muita, joka kerta kun kysymys osuu kohdalle. Olemme *velvoitettuja* siihen, mikä on oikein (ja velvollisuutemme on toimia sen mukaisesti). *Epäoikeudenmukaista* on olla iloitsematta toisen edusta, joka kerta kun tämä kysymys osuu kohdalle. *Oikeudenmukaista (luvallista)* on kaikki

se, mikä ei ole epäoikeudenmukaista. *Oikeudenmukaista* ei siis ei ole vain se, mikä on oikein, kuten iloita toisen edusta, joka kerta kun kysymys osuu kohdalle, vaan myös se, mikä ei ole epäoikeudenmukaista, kuten toimia mielensä mukaan, silloin kun kysymys ei osu kohdalle. Oikeus on valtaa tavoitella sitä, mikä on oikein.¹⁷

Suomentanut Teivas Oksala

Selitykset Matti Norri, Teivas Oksala & Markku Roinila

(alun perin: *Elementa juris naturalis* (1671). *Sämtliche Schriften und Briefe*. Toim. Akademie der Wissenschaften. Sarja 6, nide 1. Akademie, Darmstadt 1930 & 1990, 459–465)

Viitteet & Kirjallisuus

- Leibniz käyttää tässä kuten myöhemminkin ilmaisua *felicitas*, joka voi käsittää sekä onnen että menestymisen. Tämä käyttö oli tavallista vanhoissa oikeusteksteissä, ja termiä on tulkittava sen mukaan, kirjoittaako Leibniz Jumalan laista, moraalilaista vai siviililaista.
- Leibniz viittaa tässä kaukoputkeen.
- Tässä puhutaan mikroskoopista.
- Leibniz tarkoittaa tässä sekä käsikirjoitustraditiota että kirjapainotaitoa, lähtökohtana Horatiuksen (65–8 eaa.) oodi 3,30: *Exegi monumentum aere perennius* eli ”Vahvemman teoksen loin minä pronssia”.
- Leibniz viittaa tässä lennokkaassa muotoilussa ruutiin ja Ranskan kuninkaan Ludvig XIV:n (1638–1715; vallassa 1643–1715) armeijan mestareiden kehittämiin pommeihin.
- Oikeudenmukaisuuden perustasta ks. myös Mietteitä oikeuden yleiskäsitteestä. Teoksessa Leibniz, *Filosofisia tutkimuksia*. Toim. Tuomo Aho & Markku Roinila. Gaudeamus, Helsinki 2011, 261–280. Ks. Platon, *Valtio* 507b. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Teoksessa *Teokset IV*. Otava, Helsinki 1981.
- Leibniz pyrki koko uransa ajan aikaansaamaan universaalikielen, joka olisi yksinkertaisin mahdollinen mutta ilmaisi samalla asioita niin monipuolisesti kuin mahdollista. Hän toimitti 1670 laitoksen alun perin 1553 ilmestyneestä Marius Nizoliuksen (1498–1576) teoksesta *Anti-Barbarus, seu de veris principiis et vera ratione philosophandi contra pseudophilosophos*, johon hän kirjoitti laajan johdannon. Siinä hän käsitteli mm. filosofista kielenkäyttöä.
- Järkevyys tarkoittaa tässä käytännöllistä järkevyyttä eli *prudentiaa*.
- Leibnizin teoria puhtaasta tai epäitsekkästä rakkaudesta on hyvin keskeinen hänen kirjoituksissaan oikeudellisista ja eettisistä kysymyksistä. Rakkaus on hänen mukaansa tulosta onnellisuuden tai täydellisyden havaitsemisesta toisessa. Rakastaminen tuottaa mielihyvää täydellisyden havaitsemisen kautta ja motivoi toimimaan tämän toisen jatkuvan onnellisuuden edistämiseksi. Teorialla Leibniz pyrkii yhdistämään egoistiset ja altruistiset motivaatiot.
- Ehdotelmassa oikeudenmukaisuuden määritelmäksi vilahtavat ainakin stoalaisuuden, luonnonoikeustradition ja voluntarismin käsitteet oikeudenmukaisuudesta.
- Liviuksen (59 eaa – 17 jaa) Rooman historiasta, seitsemännestä kirjasta, kuudennesta luvusta löytyy seuraava tarina: Eräänä päivänä Forumiin ilmestyi yhtäkkiä rako, ja ennustajan mukaan sen voi sulkea vain kallisarvoisin asia, joka Roomalla on hallussaan ja koko Rooman hyvinvointi riippuu tuon raon sulkeemisesta. Nuorukainen nimeltä Marcus Curtius uhrasi itsensä hyppäämällä kuiluun, joka sitten sulkeutui itsestään. Vrt. teoksen osittainen, tätä tarinaa sisältämätön käännös *Rooman synty = Ab urbe condita. I–II*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. WSOY, Helsinki 1994.
- Leibniz viitanee tässä René Descartes’n (1596–1650) *Sielun passioihin* (*Les passions de l’âme*, 1649). Suom. Timo Kaitaro ym. Teoksessa *Teokset 4*. Gaudeamus, Helsinki 2005. Teoksessa Descartes selittää, kuinka veren virtaukset ja elonhenkien liike vaikuttavat mielen toimintaan ja kuinka ne voidaan tahdon avulla pitää kurissa.
- Ks. Cicero (106–43 eaa.), *De officiis – Velvollisuuksista*, kolmas kirja, joka on tekijänsä ihmiskäsityksen ja humanismin päädokumentti. Teoksessa *Vanhuudesta; Ystävyydestä; Velvollisuuksista*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. WSOY, Helsinki 1967.
- Leibniz ennakoii tässä myöhempiä oppiaan, jonka mukaan kaikki ”ikkunatomar” substanssit heijastavat toisiaan peilin lailla, enemmän tai vähemmän vääristyneesti, riippuen kunkin monadin asemasta niiden hierarkiassa. Mielihyvää voi moninkertaistaa havaitsemalla täydellisyttä muissa mielissä, kuten tapahuu esim. rakkaudessa, jota seuraavaksi käsitellään.
- Tämä teksti on yksi Leibnizin epäitsekkään tai puhtaan rakkauden tärkeimpiä lähteitä teoksen *Codex juris gentium* esipuheen (1693) ohella. Hyvä esitys tästä mutkikkaasta opista on Gregory Brown, *Disinterested Love. Understanding Leibniz’s Reconciliation of Self- and Other-Regarding Motives*. *British Journal for the History of Philosophy*. Vol. 19, No. 2, 2011, 265–303.
- Vaativan käännöstyön suorittajana olen kiitollinen kuudelle henkilölle: varatuomari Matti Norrille, työn tilaajalle, oikeustieteellisistä kommentteista, VL Pellervo Oksalalle filosofisten käsitteiden täsmennyksistä, FT Erkki Palménille latinankielen solmuun vaaamisesta, jota ei tehty Aleksanteri Suuren Gordionissa käyttämällä metodilla, sekä Leibniz-tuntijoille Dosenti Tuomo Aholle, FT Markku Roinilalle ja FT Petter Korkmanille heidän kommentteistaan. Suom. huom.